

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Дочо Боджаков на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор” в областта на висшето образование

Професионално направление: 8. 4. Театрално и филмово изкуство

Научна специалност: 05.08.03. Кинознание, киноизкуство и телевизия

Докторант: Антония Милчева

Научен ръководител: проф. Георги Дюлгеров

Тема: „Игралните филми на Рангел Вълчанов – трансформации на автентичността“

Начетох се напоследък на дисертации, написани на скучен, наукоподобен език, пълни с кухи фрази, голи претенции и до втръсване познати съждения, от чието предъвкване няма никакъв смисъл. Затова се изненадах искрено от текста на Антония Милчева. Оказа се, че може да се пише и по друг начин – простичко и разбираемо, с ясно поставени проблеми и увлекателно разсъждаване по тях. Съзнавам, че четивността на един докторантски труд не се брои за научен принос, но за мене точния изказ е повече от сериозно постижение. Впечатли ме и още нещо. Познавах Рангел Вълчанов, имал съм своите срещи и разговори с него, гледал съм филмите му, учил съм се по своему от тях. Мислех си, че трудно биха ме изненадали факти и обстоятелства, свързани с тази толкова знакова за нашето кино личност. И все пак дисертацията на Антония Милчева го направи. Когато завърших прочита ѝ, изпитах едно от редките удоволствия не само да си припомням известни ми неща, но и да научавам нови.

От цялостното съдържание на дисертацията става ясно, че Антония Милчева е извършила много добра предварителна подготовка, започнала е работата си върху темата с ясни цели и съответстващ научен инструментариум. Към разнообразното творчество на Рангел Вълчанов би могло да се подходи от различни гледни точки. Антония Милчева и избра автентичността като ключ към осмисляне на неговия филмов свят. Тя е рамкирала изследването си върху произведенията на режисьора от т. нар. „социалистически период“, т. е. всичко създадено от него във времето до 1989 година. И това не е случайно. Защото в този исторически период проблемът за автентичността е в постоянен сблъсък с доминиращата идеология в изкуството. Постигането на истинска

достоверност на екрана е вид съпротива на твореца спрямо догматизма на времето. По презумпция автентичността в киното не е нито похват, нито изразно средство; тя е по-скоро възможност, белег на стил, съзнателен избор на драматургична среда, на визия, актьорско присъствие, и не на последно място – на послание.

Основният изследователски метод, избран от Антония Милчева, е научния анализ на произведенията на изследвания обект. Този анализ не е есеистично киноведски, а професионално режисьорски. Отделните филми са разгледани с ясен фокус – как чрез боравенето с изразните средства се осъществява определен режисьорски замисъл. Конкретните обстоятелства са изследвани динамично, в движение, като акцентите си докторантът поставя върху синтеза на различни драматургични форми, посредством които се постига усещането за достоверност (истинност, първичност, неподправеност). Творческият път на Рангел Вълчанов е обрисован като възходяща спирала, в чиито извивки се гонят автентичното време и човешките страсти. Намирам за важен факта, че творческите търсения на този наш режисьор не се представят сепаративно, сами за себе си, а са разгледани на фона на световния филмов процес. Разсъжденията на докторанта се експонират в контекста на случващото се най-вече в европейското кино, търсят се аналогии с постиженията на водещи личности в това кино.

Още в увода на своя научен труд Антония Милчева разтваря максимално широко границите на понятието автентичност – тя надхвърля неговия битов смисъл и достига до проблемите на достоверността в човешките отношения, в конфликтите на изобразяването историческо време. Проблемите на автентичността се превръщат в смислова ос, около която докторантът развива своите разсъждения за етапите в творчеството на Рангел Вълчанов, за целенасочената и осъзната еволюция на неговите изразни средства в поредицата от разглеждани филми. Тези филми демонстрират интересно жанрово разнообразие. От типични антифашистки драми режисьорът минава през филми с криминални сюжети, през социални драми, през философски притчи и гротески, създава дори комедиен мюзикъл, за да достигне в определен момент до изграждането на свой авторски свят, белязан от художествена условност и иноказателност.

Антония Милчева се е опитала да структурира хронологично това жанрово многообразие в четири периода, като е търсила характерни сюжетни сходства или естетически прилики на филмите от всеки отделен период. Така напълно органично са се оформили и четирите глави на научния труд, които изпълват неговата съдържателна

част. За да оценим приносите, които съдържа работата на докторанта, трябва да минем и ние по неговия път през филмите на Рангел Вълчанов. Ще се опитам да не преразказвам, а само да анализирам авторските разсъжденията, аргументите и тезиси. Прави впечатление, че Антония Милчева прилага гъвкава и синтетична изследователска методика в различните тематични глави – в някои от тях тази методика е подчертано теоретична, в други силно индуктивна, дори емпирична. Изводите винаги се извършват въз основа на достатъчен брой научни факти, а проблемите се разглеждат чрез ясни и убедително поставени изследователски критерии.

За да се създаде верен контекст на историческото време, в което започва творческия си път Рангел Вълчанов, в първата глава на дисертацията е разгледан накратко социалистическият реализъм – доминиращия тогава метод за създаване на произведения на изкуството. А като негов контрапункт е представен неореализма – свободен творчески метод, развиван мощно в следвоенна Европа и основан на нов киноезик и търсене на пределна достоверност в изобразявания човешки живот. Това се оказва важен паралел. Защото още с режисьорския си дебют Рангел Вълчанов ще бъде разпънат между задължението да се впише в схемите на социалистическия реализъм и вътрешното си влечение към свободата на духа, която предлага неореализмът. Подобна амбивалентност ще пронизва от тук нататък цялото творчество на големия режисьор – с всички произтичащи от това върхове, компромиси и моментни пропадания. Антония Милчева е уловила много точно това обстоятелство в анализите си, свързани с „На малкия остров“, „Първи урок“ и „Слънцето и сянката“. Отдала е дължимото на кинематографичното новаторство и разчупването на канона, на опита да се превземе отвътре този канон, да се оплоди с нова естетика, която да приближи зрителя да човешката същност на екранните персонажи. Споделям авторската теза на Антония Милчева, че в споменатите три филма Рангел Вълчанов (заедно със сценариста Валери Петров) напишва своя формула за почтеност в изкуството – възможност да останеш верен на истината, без да правиш унизителни компромиси с цензурата.

Режисьорът ще развива и усъвършенства тази формула в бъдещите си филми и тя ще се превърне в нещо като негова запазена марка за правене на кино. Симпатизантите му ще посрещат с възторг езоповския му език, враговете му намръщено ще го разконспирират като творец, заобикалящ идеологията. Ще има признания и погроми, награди и наказания. Но Рангел Вълчанов ще оцелява и продължава напред.

Докато първата глава е тематично обособена около т. нар. „антифашистки филми“ в творчеството на изследвания обект, то втората глава обединява заглавия в които доминира съвременността от 60-те години на миналия век. Нова сюжетна територия с нови режисьорски предизвикателства. Без да го подчертава изрично, докторантът е наясно, че честата смяна на жанровете при Рангел Вълчанов се дължи не толкова на режисьорско любопитство към нещо различното и неправено, колкото на търсене на поредно естетическо убежище, където съчетаването на ограничения и свобода ще проработи най-безболезнено.

Беше ми интересно къде открива Антония Милчева темата за автентичността като обща пресечната точка във филмите от следващия период на режисьора Рангел Вълчанов – тях тя разглежда във втора глава. А въпросните филми са „Инспекторът и нощта“, „Вълчицата“ и „Езоп“. Обединяващото в тях, според докторанта, е екзистенциалната самота в образите на протагонистите от разказваните истории. Споделям това мнение. Наистина, и негероичния криминален инспектор от „Инспекторът и нощта“, и позитивно справедливият училищен директор от „Вълчицата“, и взетия наготово от митологията Езоп от едноименния филм, са очевидни самотници. Те търпят крушения в усилията да постигнат истина и справедливост в една задушена от негативни явления действителност. И именно постигнатата автентичност на образите и заобикалящата ги среда помага на зрителя да стигне до извода, че обществото, в което протича действието на тези три филма, е дефектно по подразбиране – то не може да се облагороди или поправи, то трябва да се подмени.

Като необходим преход към третата глава на своя научен труд Антония Милчева разглежда генезиса и феноменалността на филмовото явление от 60-те години на XX век, наречено „чешко чудо“. Представа това явление като плод на реформаторски процеси в обществено-политическия живот на една социалистическа страна, подобна и все пак много по-различна от България. В Чехословакия започва да се прави кино, което иска да докаже, че действителността трябва да бъде обект на честна интерпретация, че е възможен „комунизъм с човешко лице“. За да интегрира личността на Рангел Вълчанов в предизвикателствата на този процес и да ни обясни сравнително непознатия „чешки“ период от неговото творчество, Антония Милчева отделя достатъчно място на филмите „Лице под маска“ и „Шанс“. Но тя като че ли изпитва трудност да ги вгради в темата за автентичността. Разбирам я. В тези филми автентичността е някак си размита от условността на персонажите, пространството и времето – тези филми са по-близо до деформацията, отколкото до реалността. Приличат повече на експерименти, на „проба

на перото“, отколкото на представителни авторски произведения. В тях режисьорът видимо се опива от свободата на изразяване, която е получил; от възможностите на драматургичната форма, на мозаечната структура, от всевъзможни абстрактни и парадоксални хрумвания, от смесването на реалност и безвремие. Разсъжденията в случая са мои, но ми се струва, че Антония Милчева не е далеч от подобно схващане. В случая тя набляга на присъщото влечение на Рангел Вълчанов към новите и модерни тенденции в авангардното кино от онзи период; провижда в търсенията му стремеж за постигане на истинска творческа свобода.

В следващата трета глава много детайлно е изследвана историята на филма „Следователят и гората“. По линия на автентичността тук е специално акцентирано върху палитрата от нестандартни за времето си режисьорски решения при създаването на този филм – от избора на драматургичния материал (напълно достоверна житейска история), през избора на непрофесионална актриса за главната роля (студентката по право Соня Божкова), до важно технологично нововъведение (директен запис на звука). Докторантът открива, че същият режисьорски подход е приложен и към филма „С любов и нежност“. Отново синхронно записан звук. Отново непрофесионалист играе главната роля – този път това е яркият като личност и самобитен като скулптор Александър Дяков. Заради достоверността, сценарият на Валери Петров е обогатяван с непрекъснати импровизации, за да бъде напасвана драматургията към истинската същност на натуршчика актьор. По линията на достоверността и работата с останалите актьори е подчинена на драстично издържана мярка – да не се играе, да не се предрематизира действието, да не се прокрадва никакъв фалш.

В тази глава разсъжденията на докторанта по темата са подкрепени с конкретни примери от отделните филми, с цитати от художествените им съвети, с впечатления от някогашни интервюта и лични разговори с участници в реализацията им. В анализа се правят паралели и аналогии с други филми на Рангел Вълчанов – всички те подбрани точно и адекватно. Тук (а и навсякъде другаде) много функционално е боравене с цитатите – нищо излишно, нищо повтарящо се, нищо разточително. Към текущата филмова критика, откликвала през времето на произведенията на Рангел Вълчанов, Антония Милчева прибавя свои разсъждения от гледна точка на днешния ден.

Всеки доказан режисьор има един голям, един много личен и неповторим филм, в който е вградил като сянка самия себе си. Такъв за Рангел Вълчанов безспорно е филма „Лачените обувки на незнайния воин“. Филм явление – с антологичен характер и непокътната от изминалото време емоция. Той като че ли дава и най-широко поле за

разсъждения и изводи върху предмета на дисертацията – автентичността. И Антония Милчева се е възползвала в пълна степен от тази възможност. Изследвала е както предисторията на „Лачените обувки на незнайния воин“, така и етапите на неговата реализация. Открила е най-важните му особености. Нелинеен разказ, изграден върху логиката на детската емоционална памет. Фантазното и документалното са синтезирани в субективен авторски свят, в който характеристиките на времето и пространството произтича не толкова от фактологичното, колкото от въображаемото. Изключително единство на съдържание и форма. Фазите в създаването на тази нова магическа реалност са подробно обяснени от докторанта и завършени с извода, че „Лачените обувки на незнайния воин“ е „една от най-автентичните авторски вселени в българското кино“.

Четвъртата глава на дисертацията е посветена на особеностите на автентичността при изграждане на един много по-условен и хетерогенен авторски свят. Тук Антония Милчева очертава най-напред особеностите на новата жанрова територия, която овладява със следващите си три филма Рангел Вълчанов. Историческата действителност в „Последни желания“ е подложена на силна гротескова деформация и това, според докторанта, донякъде поставя на изпитание усещането ни за автентичност. Докато в „За къде пътувате“ и в „А сега накъде“ постигнатото хармонично равновесие между въобразими и реалистични елементи, между първичност и магичност се превръща в метафоричен наратив. В особен вид алегоричен разказ за невъзможността на човека да избяга от себе си и да направи свободен избор в един несвободен, манипулиран от една ретроградна идеология свят. В тези филми изградената екранна действителност прилича на оплетена от зависимости клетка, а човекът е като затворена в нея птица. Птицата не може да отлети заедно с клетката си, тя трябва да я счупи. Именно до такъв бунтарски порив стигат персонажите във въпросните филми на Рангел Вълчанов. Докторантът не само е установил този факт, но го е разгърнал красноречиво като своя научна теза.

Заклучителната част на дисертационният труд прави финална рекапитулация на оформените теми и на тяхното научно-приложно решение. За Антония Милчева автентичността не е някаква обективно съществуваща художествена мярка. Тази марка е променлива величина и се диктува от субективно зададените творчески намерения на режисьора; произтича от неговото вътрешно чувство за истина и от истината за времето, в което даден филм е направен.

Ще обобщя и аз. Предложеният от Антония Милчева дисертационен труд е първо по рода си цялостно изследване на автентичността като художествен белег във филмовото творчество на Рангел Вълчанов. Този труд има четивен стил на изложение,

ясен научен характер, съдържа убедителни изводи и в написването му е използван единен понятиен материал. В хода на изследването си докторантът успява да разшири разбирането за автентичността като част от естетическата природа на киното и да затвърди важността на това понятие по начин, който досега не е правен у нас. Антония Милчева ни предлага също така работещ научен инструментариум за изследване на автентичността в което и да е филмово произведение. Убеден съм, че казаното до тук потвърждава приносния характер на нейния докторантски труд.

В своята научна цялост този труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България. Авторът му притежава необходимите теоретични знания и има убедителна професионална подготовка в областта на игралното кино. Той доказва в работата си, че е компетентен да изследва, анализира, обобщава и систематизира свои и чужди постижения и да прави научни изводи от тях. Поради всичко това, аз ще гласувам с ДА за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на Антония Милчева.

24. III. 2022

Рецензент:

проф. д-р Д. Боджаков